

THEORETISCHE GRAMMATIK ALS WISSENSCHAFT

Andijon davlat chet tillari insituti

Roman- german va slavyan tillari fakulteti

Xorijiy til va adabiyoti nemis tili yo'nalishi

402-guruh talabasi **Ahmadjonova Zeboxon**

Annotatsiya: Ushbu maqolada nazariy grammatikaning fan sifatidagi ahamiyati, uning tadqiqot predmeti, asosiy metodlari va tilshunoslikdagi tutgan o'rni ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, nazariy grammatikaning amaliy qo'llanilishi va boshqa fanlar bilan bog'liqligi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: nazariy grammatika, tilshunoslik, grammatika metodlari, morfologiya, sintaksis, fan sifatida grammatika

Annotation: This article explores theoretical grammar as a scientific discipline, highlighting its subject of study, key methodologies, and significance in the field of linguistics. The paper also analyzes the practical applications of theoretical grammar and its interdisciplinary connections.

Keywords: theoretical grammar, linguistics, grammar methods, morphology, syntax, grammar as a science

Аннотация: В данной статье рассматривается теоретическая грамматика как научная дисциплина, раскрываются её объект исследования, основные методы и значение в области языкознания. Также анализируются практическое применение теоретической грамматики и её междисциплинарные связи.

Ключевые слова: теоретическая грамматика, языкознание, методы грамматики, морфология, синтаксис, грамматика как наука

Theoretische Grammatik — bu tilning nazariy asoslarini o'rganuvchi soha bo'lib, u faqat grammatik qoidalarni emas, balki ularning sabablari, kelib chiqishi, tuzilishi va ishlash mexanizmlarini ham tahlil qiladi. Als Wissenschaft — bu ibora "fan sifatida" degani, ya'ni nazariy grammatika mustaqil ilmiy soha sifatida qaraladi. Theoretische Grammatik als Wissenschaft — bu grammatikani ilmiy jihatdan o'rganadigan, tilning strukturasi, qoidalari va ularning ishlash prinsiplarini chuqur tahlil qiladigan fandır.

Til – inson tafakkuri mahsuli bo'lib, u orqali odamlar o'zaro fikr almashadilar, bilim va tajriba to'pladilar. Tilshunoslik fani bu murakkab hodisani turli nuqtai nazarlardan o'rganadi. Ularning eng muhimlaridan biri – nazariy grammatikadir. Nazariy grammatika tilni ilmiy asosda o'rganadigan soha bo'lib, u grammatik birliklar, ularning o'zaro bog'lanishi va til tizimidagi o'rnini chuqur tahlil qiladi. Nazariy grammatikaning mazmuni. Nazariy grammatika faqatgina gap tuzilmasi yoki fe'l zamonlarini sanab o'tish bilan cheklanmaydi. U grammatik birliklarning (so'z turkumlari, so'z shakllari, gap turlari va h.k.) ichki tuzilishini, ularning funktsional vazifasini, va bu birliklarning til tizimidagi o'rnini aniqlash bilan shug'ullanadi. Masalan, fe'l zamonlarini yodlash amaliy grammatikaga tegishli bo'lsa, ularning qanday paydo bo'lgani, nima uchun hozirgi zamon aynan shunday tuzilishiga ega ekani — bu nazariy grammatikaning mavzusi bo'ladi.

Fan sifatida nazariy grammatika "Als Wissenschaft", ya'ni fan sifatida nazariy grammatika: ilmiy metodlar asosida o'rganiladi (taqqoslama, strukturaviy, sistemali yondashuvlar), nazariy xulosalar chiqaradi (masalan, gapning mantiqiy strukturasi, sintaktik me'yorlar), umumlashmalar yaratadi (masalan, barcha tillarda mavjud bo'lgan grammatik universalialar).

Masalan, fe'l zamonlarini yodlash amaliy grammatikaga tegishli bo'lsa, ularning qanday paydo bo'lgani, nima uchun hozirgi zamon aynan shunday tuzilishiga ega ekani — bu nazariy grammatikaning mavzusi bo'ladi. Bu soha faqat bitta til bilan cheklanib qolmay, boshqa tillar bilan taqqoslab, umumiy qoidalarni topishga harakat qiladi.

Shuningdek, grammatik o'zgarishlar (masalan, yangi so'z shakllari, zamonaviy gap tuzilmalari) qanday yuzaga kelishini ham o'rganadi. Nazariy grammatikaning amaliy ahamiyati. Nazariy grammatika nafaqat tilshunoslar, balki o'qituvchilar, tarjimonlar, yozuvchilar va til o'rganayotganlar uchun ham muhimdir. U grammatika qoidalarini chuqur tushunishga, ularni ongli ravishda qo'llashga yordam beradi. Bundan tashqari, nazariy grammatika asosida yangi darsliklar yaratiladi, til o'rgatish metodikalari ishlab chiqiladi, kompyuter lingvistikasi va sun'iy intellekt sohalari rivojlanadi. Demak, nazariy grammatika — bu tilning “ichki mexanizmini” ochib beruvchi, grammatik hodisalarning mohiyatini va ularning o'zaro aloqalarini tahlil qiluvchi ilmiy fandir. U grammatika haqida chuqur tushuncha berib, tilni ongli o'rganish va o'qitish imkonini yaratadi. Shu sababli, tilshunoslikda nazariy grammatikani alohida va muhim o'rin egallagan fan sifatida o'rganish zarur.

Nazariy grammatikada ishlatiladigan metodlar. Nazariy grammatika turli lingvistik metodlarga tayanadi:

Strukturalizm – til birliklarini ularning tuzilmasi orqali o'rganadi.

Generativ grammatika (Noam Chomsky) – insonning grammatik qobiliyati biologik asosga ega degan nazariyani ilgari suradi.

Funksional grammatika – grammatik tuzilmalar ularning muloqotdagi vazifasiga ko'ra o'rganiladi.

Kognitiv grammatika – grammatikani inson tafakkuri va idrok bilan bog'laydi.

Nazariy grammatika ichki bo'limlarga ajraladi:

Morfologiya – so'zning ichki tuzilishini o'rganadi (so'z yasovchi va so'z shakllantiruvchi morfemalar).

Sintaksis – so'zlar qanday qilib gapga birikishini va gaplarning tuzilishini tahlil qiladi.

Fonologik grammatik tizim – tovushlar va ularning grammatik rolini o‘rganadi (ba’zi nazariy yondashuvlarda).

Kategoriya va sistema – grammatik birliklarning yirik kategoriyalarini, masalan, zamon, kishilik, son, jins va ularning tilda qanday amalga oshishini o‘rganadi.

Nazariy grammatikaning qo‘llanish sohalari quyidagilardan iborat.

Tilshunoslikda tadqiqotlar, yangi til o‘rgatish metodikalari ishlab chiqish, darslik va grammatik qo‘llanmalar tuzish, tarjimonlik va filologiya sohalari, sun’iy intellekt va kompyuter lingvistikasi (machine translation, NLP) kabilar. Nazariy grammatika – tilni chuqur anglash kalitidir. U tilshunoslikning poydevorlaridan biri sifatida har qanday lingvistik tadqiqot uchun zarur. Nazariy yondashuv tilni faqat vosita emas, balki murakkab, mantiqiy va funksional tizim sifatida o‘rganishga yordam beradi.

Nazariy grammatikada qo‘llaniladigan asosiy metodlar:

Struktural metod – grammatik birliklarni ularning tuzilmasi va funksiyasi asosida o‘rganadi.

Generativ grammatika (Noam Chomsky) – tilshunoslikka biologik va universal qobiliyat sifatida yondashadi.

Funksional yondashuv – grammatik tuzilmalarni muloqotdagi vazifasiga qarab tahlil qiladi.

Kognitiv yondashuv – grammatik hodisalarni inson tafakkuri va idroki bilan bog‘laydi.

Theoretische Grammatikning amaliy ahamiyati.

Nazariy grammatika tilshunoslik sohasida asosiy ilmiy platforma bo‘lib, ko‘plab yo‘nalishlarda qo‘llaniladi:

Filologik tadqiqotlar uchun asosiy nazariy bazani yaratadi.

Darslik va metodik qo'llanmalar yaratishda asosiy nazariy mezonlarni belgilaydi.

Tarjimonlik faoliyatida grammatik strukturalarning chuqur tahliliga asoslanadi.

Kompyuter lingvistikasi va sun'iy intellektda tabiiy tilni qayta ishlash mexanizmlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi.

Theoretische Grammatik — bu tilning ichki mexanizmini, grammatik birliklar tizimini va ularning ishlash qonuniyatlarini ilmiy jihatdan o'rganadigan mustaqil fan sohasidir. U grammatikani faqat o'rganish uchun emas, balki uni tahlil qilish, anglash va ilmiy asosda rivojlantirish uchun zarur bo'lgan zamindir. Shu boisdan, tilshunoslikda nazariy grammatikaga chuqur e'tibor qaratish, uning metodik asoslarini o'rganish va amaliy sohalarga tatbiq qilish muhim ilmiy vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Urunbayevna, I. O. (2024). ILM-FANDA TERMINLAR OLAMI. XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI , 1 (1), 187-189.
2. Burxonovich, A. O. (2024). ZOOFRAZEMALARNI TADQIQ QILISHDA DA TISHKINA TAHLIL METODI (RUS VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA). PEDAGOG, 7(9), 131-134.
3. Azamov, O. (2023). ZOOFRAZEMALARNI NEMIS TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH TAMOYILLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(23), 100-106.
4. Urunbayevna, I. O. (2025, March). TA'LIM JARAYONLARIDA TADQIQOT VA INNOVATSIYALARNI INTEGRATSIYA QILISHNI MATEMATIKA VA TERMINOLOGIYAGA CHAMBARCHAS BOGLIQLIGI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 2).

5. Dadajonova, S., & Bozorova, G. (2025). CORRECT PRONUNCIATION FORMATION IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS (USING GERMAN AS AN EXAMPLE). International Journal of Artificial Intelligence, 1(1), 250-253.
6. Muxtarovna, Q. N. (2025, March). NEMIS VA O 'ZBEK TILLARI MISOLIDA KOMPLIMENTNING TILSHUNOSLIK VA MADANIYATSHUNOSLIKDAGI O 'RNI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 2).
7. ҚОДИРОВА, Н. М. ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В УЗБЕКИСТАНЕ. ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В УЗБЕКИСТАНЕ Учредители: Министерство высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан, (2), 85-99
8. Akbaraliyeva, N.G. (2024). TARJIMADAGI TIL VA MADANIYAT MUVOFIQLIKLARI. PEDAGOG , 7 (9), 135-137.
9. Urumbayeva, I. O. (2025, March). TA'LIM JARAYONLARIDA TADQIQOT VA INNOVATSIYALARNI INTEGRATSIYA QILISHNI MATEMATIKA VA TERMINOLOGIYAGA CHAMBARCHAS BOGLIQLIGI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 2).